

від унійної ініціативи. П'ятеро єпископів, що залишилися разом з нерішучим митрополитом, який приховував свої унійні наміри, заходилися далі вести Руську Церкву до унії з Римським Престолом. Восени 1595 року єпископи Потій та Терлецький відбули до Риму, щоб привселюдно заявити про признание папського верховенства над Київською митрополією. На соборі в Бересті 6-10 жовтня 1596 р. (опозиційний собор тоді ж відбувався в іншій частині міста) митрополит та п'ятеро ієрархів ратифікували унійну угоду, затверджену папою Климентом VII 23 грудня 1595 р. у Римі.

З дев'яти ієрархів лише єпископи Чернігівський і Брянський не прийняли нового митрополита і відбули до Московщини.

6. Василь Іванишин. Берестейська Унія в її передісторії і здобутках для українців.

На нинішньому відрізку історії життя підкидає нам усе нові й нові проблеми, без вирішення яких не вдається просунутись уперед по шляху до вимріяної правової держави, атрибутивними, невід'ємними рисами якої будуть національний розквіт і демократія, гуманність та економічне процвітання. Цих проблем, на жаль, не меншає, й однією з причин є те, що часто ми пробуємо вирішити їх із позицій незнання - не підіймаючись вище хотіння та емоцій, інтересу і сили....

Щоб вияснити проблему місця Берестейської унії в історії нашої країни, мусимо з позицій знання підійти до неї, пройти тернистим шляхом української історії, тисячолітній відрізок якої ми здолали під знаком хреста.

Однак перш ніж перейти до питання про унію, мусимо зробити кілька зауваг щодо історії християнства, оскільки саме в ній були закладені передумови майбутніх розколів і спілок. До того ж тут є дражливе питання про вибір обряду Володимиром Великим, що також часто дискутується і використовується як аргумент супротивними сторонами в нинішніх релігійних суперечках.

Як відомо, християнство вже в I ст. н.е. швидко поширюється за межі Іудеї, глибоко вкорінюється в столиці імперії - Римі, в інших містах східного і північного Середземномор'я.

Найбільш сильною і життєдіяльною за перші три століття існування стала столична - римська община. Вона витерпіла чи не найстрашніші переслідування, але в жорстоких випробуваннях тільки міцніла духовно й кількісно, приваблюючи до нового віровчення не тільки простолюду, а й людей заможних і навіть представників знаті, чому значною мірою сприяв занепад величезної і колись могутньої держави. Тому на час розпаду Римської імперії у 395 році християни тут склали помітну суспільну силу, чим змусили владу визнати себе і своїх ієрархів. У подальшому християнство стало домінуючою

релігією на заході колишньої держави - Церквою, яка утворилася всупереч світській владі і, підтримана народом, стала сильнішою за неї.

Складніше було з християнською общиною на сході, у Візантії. Розпад Римської імперії на Східну і Західну, який привів до цілковитого упадку останньої в 476 році (коли Одоакр усунув останнього імператора Ромула Августула), започаткував утвердження Східної Римської імперії, яка під назвою Візантії проіснувала ще близько 1000 років. В умовах міцніючої держави не могло бути й мови про той шлях визнання, яким пройшла римська община. Офіційне визнання і підтримку східні общини християн, їхні Церкви та ієрархи одержали з рук візантійських кесарів, правда, втративши при цьому на самостійності і змушені визнавати зверхність своїх благодійників. Так на основі єдиного віровчення й однакових догматів (закріплених Нікейським собором у 325 році) виникло два центри християнства з різко відмінною генезою, різними способами існування, різним політичним статусом.

Римська Церква, стоячи над правителями окремих держав і очолювана своїм найвищим ієрархом - папою, ніколи не визнавала главенства світської влади над собою, а з часу свого утвердження і дотепер є силою наддержавною, ласки якої не один раз запобігали світські правителі. Східна ж Церква, діючи в умовах єдиної держави і займаючи підлегле становище, довільно ділена монархами та урядами (зараз нараховується 15 автокефальних православних Церков), не маючи єдиного пастиря і центру, століттями звикала бути в тіні царського трону, який був запорукою її панівного, привілейованого становища в державі. (До речі, багаті ризи східного духовенства - це "подарунок з царського плеча" візантійських імператорів: звичай, поширений на Сході, засвоєний і на Русі. Звідси ж і пишнота відправ).

Ще раз підкреслимо, що всі відмінності, які історично склалися за перше тисячоліття існування християнства між двома його основними вітками, були специфічними ознаками двох обрядів єдиної Вселенської (тобто Католицької) Церкви.

Відтак, коли князь Володимир вирішив прийняти християнство (після безуспішних спроб активізувати і зробити об'єднавчим фактором язичництво), то перед ним не стояло питання про вибір між католицизмом і православ'ям - їх ще не було. Не йшлося йому, звичайно, і про обрядову відмінність (аскетизм римської і пишнота візантійської Церков), а також і про догмати. Усе це - апологетична мотивація пізніших літописців-православних; так міг би вибирати конфесію естетствуючий теолог, а не глава величезної держави.

Суть вибору була в іншому, і про неї скромно мовчать наші літописи: вибирати Церкву, яка зобов'яже князя визнати духовну, а на той час - і відчутну політичну залежність від її ієрарха (папи), чи вибирати Церкву, яка сформувалась під опікою кесаря, має звичку служіння главі держави, а свою перспективу бачить у розширенні його впливу і могутності. Князь Володимир у 988 році вибрав Церкву, яка б послужила йому, його намірам зміцнити безмежну, нуртуючу Русь.

А тепер щодо церковного розколу - на католиків і православних. Представники обох Церков називають різні його причини, передусім релігійно-

догматичні. Однак насправді їх слід шукати саме в наведених вище відмінностях і політичних реаліях та закономірностях.

Ініціатором розколу виступив Константинополь. Візантійські імператори були стурбовані зростаючим впливом Римської Церкви, яка до кінця першого тисячоліття стала могутнім консолідуючим і зумовлюючим фактором у політичному житті Західної Європи. Щоб паралізувати його, у 1054 році візантійський патріарх Михайло Керуларій скликав церковний собор, який кинув анафему на папу та його легатів і заборонив східним Церквам зноситися з Римом (в історії - “схизма Керуларія”).

Звідси - поділ на католиків і православних, різні догмати тощо.

Ми навіть не можемо похвалитися тим, що в цьому протиборстві Русь свідомо взяла сторону Візантії - її ніхто й не питав, бо руське православ'я не мало свого патріархату, а митрополита Київського і всія Русі призначав патріарх Константинопольський.

Собор 1054 року не тільки зруйнував єдність християнської Церкви, не тільки заперечив таку природну і виправдану для справді вселенської Церкви рівність обрядів. Найбільш далекосяжним і найтрагічнішим наслідком церковного розколу стало те, що він дав підстави для виникнення конфесійного шовінізму: після нього обидві Церкви взаємно вважали одна одну єретичними, схизматичними, а віруючих, відтак, такими, що підлягають місійній діяльності, наверненню, як і язичники. А оскільки за цю роботу бралися часто не лише духовні особи (місіонери, монахи), а окремі правителі і навіть цілі держави, що водночас непогано прикривало їхні політичні інтереси, то зрозуміло, яким розгулом насильства, фанатичного кровопролиття і звірства грозило це рядовим віруючим обох конфесій. У Галичину, в Україну взагалі католицизм теж прийшов не у своєму чисто теологічному вигляді, а як віровчення, круто замішане на польському великодержавному шовінізмі, одержимому маніакальною ідеєю створити за рахунок сусідніх народів свою державу “від моря до моря”.

Сподіваюся, що навіть цей короткий екскурс в історію християнства достатньо переконливо показує, яка величезна роль позарелігійних, політичних факторів у функціонуванні кожної Церкви - явища не тільки світоглядно-конфесійного, але й суспільного. А тому наївними і небезпечними видаються спроби трактування і вирішення релігійних проблем сучасності без врахування всього комплексу суспільно-історичних реалій минулого і сьогодення.

А тепер, пам'ятаючи це, перейдемо до питання про унію.

Щоб зрозуміти ті причини, що спонукали діячів українського православ'я піти на союз (унію) з Римом у 1596 році, необхідно поставити цю подію в контекст тих процесів, які зумовлювали все життя в тодішній Україні, у тому числі й церковне. Інакше ми й надалі будемо дивитися на власну історію україножерськими очима Віссаріона Белінського чи Йосипа Віссаріоновича, будемо знаходити в ній самих тільки “зрадників” і “лютих ворогів українського народу”, у кращому разі - якихось політичних недоумків, а українська історія й надалі буде використовуватися для утвердження у свідомості українців їхньої

політичної, державотворчої неповноцінності і фатальної приреченості за браком власного розуму сліпо триматися чужих шлейок на шляху в майбутнє.

Між тим історія Берестейської (тепер Брестської) унії в працях радянських істориків та інших зацікавлених доброхотів завжди подавалася без необхідної передісторії, без будь-яких спроб побачити в ній закономірний наслідок попереднього розвитку української історії. Чи не тому, що так легше було піднести необізнаним цей факт як випадок, історичний казус, як результат змови кількох негідників, зрадників, “лютих ворогів народу”?

Думаю, що таке ідеологічно-тенденційне ігнорування методологічних принципів розвитку, взаємозв'язку, всебічності, історизму та партійності не має нічого спільного не тільки з марксизмом, але й із наукою взагалі.

То ж спробуймо хоч побіжно окинути оком **драматичну передісторію Берестейської унії.**

Її початок - у XIV ст., у результатах післямонгольської катастрофи. Білорусія і більша частина України - під литовською окупацією На північно-східних землях міцніє Московська держава. На заході агонізує колись могутнє Галицько-Волинське князівство. Далі - більше. Ось кілька найголовніших дат, за кожною з яких - подія, що так чи інакше зумовлювала становище наших предків.

З 1340 року Галичина - під польською окупацією. Починається епоха “роздержавлення”, окатоличення і полонізації галичан. Але становище не безнадійне, можна боротися: на сході - величезне Литовське князівство, де домінують українська мова і православна Церква начолі з єдиним для всіх колишніх русичів митрополитом Київським і всея Русі.

1385 рік - Кревська унія. Це перша із п'яти уній у польській історії (три політичні, дві останні - релігійні). Її причина - загроза Польщі і Литві з боку Тевтонського ордену, її результат - політичний союз двох держав, скріплений одруженням литовського князя Ягайла з польською королевою Ядвігою. Галичина, як і ціла Україна, опинилась у межах єдиної польсько-литовської держави. На Схід хлинула орда голодної, але пихатої шляхти, відтісняючи і литвинів, і українців від державного керма. Тут теж починається окатоличення та полонізація. Православна Церква непокоїться за свої західні єпархії, але становище її ще міцне - влада Київської митрополії сягає Москви, і хоч після нашестя монголів осідок митрополита переноситься то до Володимира на Клязьмі, то до Москви, митрополити Петро Галицький, Кипріян Литовський переходять до Москви і відновлюють єдність Київської митрополії.

1413 рік - друга, Городельська унія, за якою зміцнюється політичний союз Польщі і Литви. Відтепер кожен литовсько-руський князь має визнавати зверхність польського короля. На державні посади можуть претендувати тільки римо-католики. У Галичині починається рішучий наступ на “схизматиків”. Ягайло (хрещений православним) став ревним католиком. За його наказом у православних відбирають збудований ще князем Володимиром Ростиславичем кафедральний собор у Перемишлі, викидають з нього домовини перемишльських князів, собор перебудовують у костьол.

Православна Церква в Україні терпить удар за ударом, її становище ускладнюється тим, що у Польщі відпала потреба оглядатися на Константинопольського патріарха, підпертого могутньою Візантією: у 1453 році Константинополь завоювали турки.

Правда, на півночі міцніє православне Московське царство - органічна частина Київської митрополії. Але саме звідти Руську Церкву спіткав несподіваний і підступний удар: у 1448 році цар повелів зібрати в Москві собор, на якому місцеве духовенство без участі українського і білоруського духовенства і всупереч волі патріарха проголосило митрополитом Київським єпископа Йону. Розкол тим дошкульніший, що в результаті виникає дві митрополії: московська - державна і київська - підневільна.

Офіційно розкол закріпився у 1458 році, з 1461 року спадкоємці Йони вже титулюються “митрополит Московський”.

Так у Росії Руська Церква стає Російською, саме так її слід називати, і ніякі фокуси з перекладом тут нічого не скривуть. Ще одне підтвердження цього - святкування в 1948 році в Москві 500-річчя автокефалії цієї Церкви, на яке, до речі, було запрошено і Гаврила Котельника. І відзначала свою автокефалію саме Російська православна церква, але аж ніяк не Руська, що виникла в 988 році і в той час могла б святкувати свої 960 роковини...

1564 рік - до Польщі спроваджено єзуїтів, які невдовзі домінують у релігійному і державному житті. Їх поява не випадкова і промовисто характеризує релігійність тодішніх польських шовіністів. Річ у тім, що в середовищі польської знаті, готової “вогнем і мечем” у власних інтересах утверджувати хрест римо-католицької Церкви “на кресах східних”, водночас все більшого поширення набувала ідея позбутися залежності від Риму. Не забуваймо, що XVI ст. - епоха протестантських революцій у Європі. Єзуїти швидко поклали край цим настроям, зміцнили позиції католицизму в Польщі, створили ефективну систему окатоличення і полонізації литовської, білоруської та української людності, передусім шляхти і православного духовенства. А умови сприяли їм у цьому.

1569 рік - третя, завершальна політична унія - Люблінська: Польща, Русь (Україна й Білорусія) і Литва творять єдину державу з польським королем на чолі. Литва зрікається окупованих нею земель на користь Польщі і повністю втрачає власні органи влади. Виникає Річ Посполита Польська.

Це був справжній триумф польської дипломатії - Польща “від моря до моря”. Не дивно, що й через триста літ - у 1869 році, після трьох поділів Польщі і в умовах австрійської окупації на честь цієї події у Львові на горі князя Льва Даниловича поляки з ентузіазмом висипали пагорб, названий “високим замком” (мовляв, наше буде зверху!).

Тепер уже польській шовіністичній реакції було остаточно розв’язано руки. В Україні селян закріпачують, попів гонять на панщину, доступу до освіти у них немає, православні храми захоплюються дідичами і здаються в оренду шинкарям... Розвиваються два страшні для православ’я процеси: масові переходи шляхти, духовенства і віруючих у “латинство” і примітивізація, звиродніння тих, що залишились православними. Розпачливі повстання козаків

і селян топляться в крові. Україна убожіє: втрачає знать, не католикам заборонено займатися торгівлею, їх не включають у ремісничі цехи, школи полонізуються...

У цих умовах особливо болісним був заключний удар “єдиновірної” Москви по єдності східнослов’янського православ’я: у 1589 році московська митрополія перетворюється в патріархат з чітко обмеженою юрисдикцією - тільки на території Російської держави. Київська митрополія - обкарнала і зраджена - віддається на поталу окупантові. Державницькі інтереси черговий раз взяли гору над християнськими, церковними. А ситуація для України така: зажерливий Захід, зрадлива царська Північ, агресивний Південь. Трикутник смерті - типова в українській історії політична геометрія. І немає звідки чекати допомоги. Тому будьмо обережні з Шевченковими рядками:

Ще як були ми козаками,
А унії й не чуть було,
Отам-то весело жилось!
Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами...

Такої ідилії в українсько-польських стосунках не було ніколи. Про це свідчить історія, це впливає з самих обставин появи поляків в Україні - як окупантів, а не гостей. Тому легко можна б розцінити цей твір як вияв ідеології єднання двох народів, а не як відображення факту їхньої історії. Однак Шевченко не покривив душею, і заперечення заслуговують не його рядки, а наше трактування їх.

Справа в тому, що він має на увазі стосунки поляків з козаками, причому “на кресах” (кордонах), де перед лицем Дикого поля, міцніючого Криму збирались не політики, а воїни і релігійні проблеми відступали перед необхідністю єднання в боротьбі з ординцями. Крім того, ставлення Корони до козаків було найкращим тоді і там, де над нею нависала чергова небезпека. Тому можна повірити у факти братання шляхти з козаками, але ще не виявлено фактів братання цієї ж шляхти з українськими кріпаками.

Трагічна українська ситуація кінця XVI ст. поставила наше православне духовництво перед вибором: продовжувати нерівну і безнадійну боротьбу, знаючи, що це несе скору (часто - фізичну) загибель духовенству і неминуче окатоличення і полонізацію народу; з’єднатися з польським костьолом, “латинізуватися”, тобто прийняти римо-католицьку конфесію, що викличе кривавий розкол, у результаті якого одна частина народу загине, а іншу неминуче буде полонізовано; піти на унію з Римом, щоб зберегти обряд і національну самобутність, змінивши залежність від константинопольського патріарха на залежність від папи римського, якому підлягало й польське духовенство. Іншими словами: рятувати конфесію, жертвуючи національною самобутністю народу, чи рятувати його національну самобутність, жертвуючи конфесією? Воістину, політика - це мистецтво бути.

Ось у вигляді такої дилеми вперше постало національне питання перед діячами України. Було це в критичний момент її історії, і вирішувати випало духовенству - більше, фактично, було нікому.

Але ж не пустелею були Україна і Білорусь? Мали ж вони колись чимало знатних родів, серед яких були нащадки Рюриковичів та Гедиміновичів? Мали...

Богуринські, Вишневецькі, Вроничі, Глібовичі, Горські, Даниловичі, Дідушицькі, Друцькі, Збараські, Зборевські, Зубрицькі, Корятовичі, Лукомські, Малецькі, Мещерські, Мишковські, Немировичі, Озерські, Олельковичі, Островські, Полянські, Потоцькі, Сапіги, Свистельницькі, Ступницькі, Ходкевичі, Хребтовичі, Четвертинські, Чорторійські, Шептицькі, Шумлянські, десятки інших. Зреклися віри, мови, народу. Латинізувалися, спольщилися. Чимало з них прославились - своїми антиправославними й україножерськими діяннями...

Але, скаже обізнаний читач, були й інші, передовсім князь Острозький - відомий із православних і радянських джерел противник унії. Були, звичайно. Але, по-перше, чи багато залишилось Україні таких князів Острозьких? По-друге, уже його син Януш (1554-1620) став католиком. По-третє, сам князь був далеко не таким послідовним борцем проти унії, яким його показують. У всякому разі, немає сумніву, що й він схилився до спілки з Римом. Так, у листі до єпископа Іпатія Потія він ставить наступні умови для прийняття унії:

Щоб був збережений у чистоті Східний обряд.

Щоб латинники не уживали наших церков на свої цілі.

Щоб ніхто по прийнятті унії не міг переходити на латинський обряд.

Щоб митрополит і єпископи мали ті самі права в сенаті і соймі, які мають латинські єпископи.

Щоб вислати послів до патріарха в Царгород і до Москви та порозумітися з ними в справі заключення унії.

Щоб були школи для майбутніх священиків.

Князь Острозький, як бачимо, виступав проти унії не тому, що не бачив її необхідності, а тому, що його не задовольняли умови, на яких вона була прийнята, а ще пізніше - як ці умови реалізувались.

Уважне і безстороннє вивчення тодішньої ситуації переконує, що **унія - не результат змови вузького кола людей, а наслідок реальних, катастрофічних для України обставин і тверезого їх осмислення більшістю духовенства**, особливо вищого, та авторитетних світських діячів.

Ініціативна група у складі єпископів Кирила Терлецького та Іпатія Потія і митрополита Михайла Рогози закликала духовенство і віруючих до унії, заручившись запевненнями папи про збереження східного обряду і зрівняння у правах з католицьким духовенством.

6 жовтня 1596 року відбувся Берестейський собор, якому судилася виняткова роль у нашій історії. Унія (уже четверта) стала доконаним фактом, поширюючись на всі українські землі.

І тут відкривається широке поле для найрізноманітніших спекуляцій, мета яких - утвердити власну оцінку, засіб - напівправа, а часто - і просто

фальсифікація. Цікаво, що православні і радянські історики унії вдавалися до одного і того ж прийому: розмовами про спосіб утвердження унії та боротьбу з нею підмінявся вивченням того, що ж дала нам унія. Уніати ж, навпаки, проминають насильства, пов'язані з утвердженням унії, зате концентрують увагу на позитивному, розглядаючи її як фактор української історії.

Враховуючи це, зупинимось і ми на питанні утвердження унії, оскільки тут склалося чимало стійких міфів.

Міф перший: народ не сприйняв унії. Це не зовсім так, точніше - зовсім не так.

Унія давала можливість українцям звільнитися від переслідувань на релігійному ґрунті, відкривала перед зацікавленими в цьому можливість займатися ремеслом, торгівлею, шлях до освіти. Це один фактор. Другий: авторитет духовенства, що прийняло унію. Третій, негативний: запопадливість польської шляхти і духовенства, з якою вони взялися “допомагати” у впровадженні унії.

Ось у залежності від цих трьох найголовніших факторів, а також конкретних для тієї чи іншої місцевості обставин і відбувався акт зміни конфесії: подекуди з ентузіазмом, подекуди із розумінням необхідності чи покійно-байдуже, подекуди з опором.

Тобто, ідея унії реалізувалась так, як взагалі втілюються в життя вагомі суспільні ідеї, що зачіпають інтереси мільйонів людей. До речі, одним із аргументів проти УГКЦ є численні факти насильного впровадження унії з Римом. Але навряд чи доцільно вдаватися до нього і використовувати як критерій позитивності чи негативності самої ідеї. Бо в такому випадку треба б відмовитись взагалі від християнства, яке, як відомо, подекуди теж утверджувалося силою на Русі.

Міф другий: ніби унія в основному поширилась у спольщеній Західній Україні, а свідомі і вільнолюбна православна Східна Україна її відкинула. Але чи так це?

По-перше, якраз західні єпархії останніми прийняли унію: перемишльська - у 1692 році, львівська - у 1700, луцька - у 1702, останньою - львівська Ставропігія у 1708 році. І зрозуміло чому: унію активно підтримувала польська влада, а все, що йшло від влади, народ сприймав більш ніж насторожено (знайома ситуація, правда?). Крім того, за два століття польської окупації Червона Русь із центром у Львові виробила стійкі, хоч не завжди ефективні, структури опору полонізаторам та латинізаторам. А саме з латинізацією (переходом у римо-католицизм) ототожнювалась для багатьох слабо обізнаних тоді (та й тепер) унія, хоч вона була якраз задумана і таки стала засобом проти латинізації нашого обряду, а відтак - проти полонізації народу.

По-друге, про поширення унії на Східній Україні свідчать наступні факти. На Лівобережжі унія була, проіснувала до другої половини XVII ст., ліквідована без будь-яких соборів чи інших теологічно-канонічних підстав: коли ця частина України стала “югом Росії”. Тому не відповідає дійсності твердження, що унія на Лівобережжі була знищена в ході визвольної війни 1648-1654 років: основні події цієї війни відбувалися якраз на Правобережжі, а

однак тут греко-католицька Церква проіснувала 243 роки і була насильно ліквідована аж 1839 року - як перешкода на шляху русифікації українського народу.

До речі, 12 лютого 2014 року минуло рівно 175 років з дня цієї акції, але чомусь Московська Патріархія і УПЦ МП “забули” відзначити цю спільну перемогу царизму і Російської православної церкви. А жаль. Це нагадало б сучасникам, що й на Східній Україні була своя національна церква - єдина і остання на той час структура опору проти русифікації.

Міф третій: ніби унія спольщувала український народ. Далі ми побачимо, яке далеке від істини це твердження. А зараз обмежимося наступним.

Спочатку - дві цитати з виступів на Львівському соборі 1946 року тих, кому було доручено властями спаплюжити й оголосити ліквідованою унію з Римом. Цитуємо за книгою “Діяння Собору Греко-Католицької Церкви 8-10 березня 1946 року у Львові”: “Одні з наших були доброї віри, що через унію вдасться зберегти свою Церкву, свій обряд, здержиться денаціоналізацію народу. Створилися два табори, повстала боротьба, в якій вкінці, по великих жертвах, узяла верх унія. Поляки дуже скоро переконались, що унія їм не вигідна...” (С. 107); “З колонізаційного засобу унія з часом стала заборолом українства в Галичині. Як такій, належить їй шана” (С. 110). Відзначимо, що ці слова належать не захисникам унії, а тим, хто був покликаний стати її могильниками.

І ще одна цитата, але вже із статті сучасного автора: “Греко-Католическая церковь, задуманная как орудие денационализации украинцев, все больше и больше превращалась в национальную религию. Духовенство в своей среде хранило культурные традиции народа, заботилось о языке, занималось просветительской деятельностью...” (С.Романюк, “Нетерпимость” // Комсомольская правда - 5.01.1990).

Оце і є головна правда про унію - правда історичних фактів і свідчень, яка й досі не може пробити собі дороги до свідомості сучасників. Когось більше влаштовує, щоб ми засвоювали і повторювали змайстровані для нас фальшиві міфи.

Що ж принесла народові нашому унія?

Вияснюючи це, пам’ятаймо, що спілка, унія укладалася з Римом, а реалізовувалася в умовах польської окупації, коли гасло “знищення Русі” було метою польської політики і практики.

Відтак, про здобутки унії.

Унія з Римом дала можливість зберегти в умовах латинізації та колонізації Східний обряд, що забезпечувалося спеціальною папською буллою.

Наскільки це було важливо, показали наступні події, зокрема так звана Пінська унія (з 1921 року), коли польське духовенство з метою колонізації православних українців нав’язувало їм римо-католицький обряд і робило все можливе, щоб вони не ставали греко-католиками, де сама обрядовість запобігала колонізації. Адже обряд - це не просто форма віросповідання, а історично складена й освячена традицією органічна єдність віровчення і культури цього народу, це вияв і фактор його духовності.

Тому гірко і боляче спостерігати, як у сьогоднішніх чварах православні та греко-католики з окраденою історичною пам'яттю часто навзаєм паплюжать обряд один одного, не усвідомлюючи, що він у них - однаковий, Східний. Правда, різниця є, але не релігійного, а національного характеру. Для православних обряд - це те, що просто успадковане і вимагає збереження: як оптимальна для східних слов'ян форма вияву релігійності. Для греко-католиків обряд - ще й те, що врятоване ними і пронесене через майже чотириста літ полонізації та русифікації і наповнене національно-історичним: україномовною відправою, релігійними піснями і колядками, щедрівками і гаївками національного змісту, вертепом із князями, козаками, стрільцями...

Унія викликала пробудження національної свідомості українців.

Брутальна полонізація православних прикривалася фарисейською турботою про навернення їх до "справжньої", тобто католицької віри. Насправді ж окатоличення, ***латинізація - це був засіб, а не мета польських шовіністів.*** І переслідування уніатів, уже греко-католиків, увиразнювало це якнайяскравіше. Виникав внутрішній опір, приходило усвідомлення себе носієм ознак, що в сумі складають народ, націю, виникала потреба їх захисту. Бо ж гнобили не за віру, а за національну приналежність. Унія стала засобом захисту української мови як найважливішої національної ознаки.

Далі ми розвинемо й аргументуємо цю думку, а зараз лише нагадаємо, що Галичина - від 1340 року перебуває під чужомовним впливом, причому дуже активним. Однак саме тут найповніше збереглися і рідна мова, і національна самосвідомість. Цікаво, що й білоруська мова збереглася найкраще там, де була унія.

Унія започаткувала національну школу.

Відразу після унії 1596 року українське духовенство відкривало так звані "уніатські школи" (потім - "парафіяльні", отців василіан), які в Галичині діяли до 1939 року. Польські шовіністи намагалися їх латинізувати, полонізувати, але, не маючи змоги досягти першого (заважав обряд), не досягали й другого. При першій нагоді ці школи знову українізувалися, завжди залишаючись осередками саме української духовності. Закінчив таку школу й Іван Франко...

Унія створила передумови для появи національної інтелігенції.

Формальне зрівняння з католицьким духовенством відкрило для українського духовенства можливість здобувати середню і вищу освіту. Польський клір робив усе можливе, щоб не допустити цього, але повністю запобігти інтелектуалізації уніатів уже не міг, і пізніше греко-католики надзвичайно ефективно використали цю можливість. Польські, римські, а пізніше австрійські і власні духовні заклади готували не тільки священиків: з них виходила церковна і світська інтелігенція, яка започаткувала й успішно здійснювала українське національне відродження і державотворення.

Унія породила українську національну Церкву.

Унія, виникнувши як єдиний засіб порятунку нації, витворила українську національну Церкву, бо тільки національне надає їй самобутності і в католицькому, і в православному світі, а тому здійснюване нею національне виховання віруючих - запорука існування самої Церкви.

Унія компенсувала структурну неповноту українського суспільного життя - відсутність держави, знаті, шляхти, війська тощо.

Внаслідок унії з Римом в Україні з'явилася Церква, яка, як і кожна католицька, ніколи не була і не може бути слухняним знаряддям влади чи державного чиновника, а тому в умовах окупації завжди залишається виразником та осереддям опозиційних настроїв і національних устремлінь народу.

Свідомо проминаю в цьому перерахунку те, чим у засліпленні намагаються вивищити свою Церкву як православні, так і греко-католики: догмати. І ось чому.

Так, після унії догматика греко-католицької Церкви дещо поповнилась. Але жодна з нових догм не скерована на пониження християнства і вже тому не може бути причиною розбрату. Навпаки. Їхня мета - збагатити, поглибити сприйняття Христового вчення, увиразнити поняття про мудрість і всемогутність Бога, то ж було б гріхом використовувати їх для обґрунтування розбрату серед віруючих.

Догми - це результат теологічного осмислення і тлумачення Святого Письма, і розкривати їхню суть і значимість повинні теологи і священники. А вести примітивно-побутові, часто брутальні суперечки довкола таких догматів, як, наприклад, сходження Святого Духа лише від Отця чи й від Сина або ж про непорочне зачаття Матері Божої, - вважаю блюзнірством і святотатством для християнина, для вихованої людини взагалі.

Ми коротко, надзвичайно конспективно і фрагментарно окреслили, що ж принесла унія нашому народові. Але українці жили під польською окупацією, то ж погляньмо, як поставились до унії польські шовіністи.

Польські власті і клір справді чекали від унії чогось зовсім іншого, ніж вона принесла. А поступатися своїми інтересами заради торжества римської політики ці "вірні католики" зовсім не збиралися. Ось що говорив у своєму виступі на Львівському соборі головний доповідач: "Більшість польської ієрархії бажала через унію відразу златинщити народ. А коли бачила, що це іде повільно, нищила унію так само, як і православ'я" (Діяння...- С. 86).

Ми звикли читати про люті переслідування у давній Польщі православних. А хто візьметься описати ті переслідування, яких зазнали греко-католики, коли Польща зрозуміла, що в її інтересах було Берестейського собору не допустити? А утиски - фізичні, моральні, економічні, політичні - були страшними, і про них чимало сказано навіть у вже цитованих матеріалах ганебного Львівського собору 1946 року. Скарги до Риму мало що давали, оскільки польське лобі при папській курії було сильнішим. Єдине, чим міг допомогти Рим, - не допустити повної ліквідації греко-католицької Церкви.

Примара цілковитої полонізації знову постала перед українцями Західної України, сягнувши апогею у другій половині XVIII ст.

Та настав 1772 рік - час першого поділу Польщі і час приходу в Галичину Австрії, а з нею - іншого державного укладу і зовсім іншого католицизму. До речі, галичан завжди звинувачували в австрофільстві. Посудіть самі, чи було їм за що бути вдячними цісарю.

З чого ж почала Австрія?

Безмежну шляхетську сваволу було втиснуто в жорсткі рамки австрійських законів. Дикунські знущання над “хлопом”, які раніше були нормою, стали винятком - Австрії потрібен був спокій у краю і регулярні грошові надходження в державну скарбницю.

Було ліквідовано значну частину польських костьолів і монастирів, а їх землі - конфісковано.

На основі конфіскованих земель було створено так званий релігійний фонд.

Греко-Католицька Церква одержала рівні права з римо- католицькою.

Наше духовенство одержало реальне правове і матеріальне забезпечення - у вигляді щомісячної платні з релігійного фонду.

Греко-католицькому духовенству було відкрито реальний доступ до вищої освіти у Львівському університеті, у новоствореній греко-католицькій семінарії при Віденському університеті, в Інсбруку та в Римі.

У Львові відкрито греко-католицьку семінарію, де, як і скрізь, студенти-богослови одержують повне матеріальне забезпечення, що відкривало можливість здобуття освіти для здібної бідняцької молоді...

Звичайно, ніякого благодійництва з боку цісарів тут не було: був тверезий політичний розрахунок на ослаблення польського впливу в Галичині і протиставлення йому місцевого населення і духовенства. “Поділяй і володарюй”, але на цей раз реалізація макіавеллівського принципу була виграшна для українців: створилися сприятливі умови для національного відродження.

Австрійський канцлер граф Стадіон, який “винайшов русинів”, виявив також, що цей народ складається виключно з “хлопів і попів”. Шляхти та інтелігенції фактично не було.

Весь тягар національного відродження впав на плечі греко-католицького духовенства, і воно виявилось на рівні вимог часу. Хоч і з натугою, але визнали це й ті, хто ліквідував унію: “В ХІХ ст. наша уніатська церква повільно скинула з себе польське духовне поневолення, і саме вона відродила наш народ національно” (“Львівський церковний собор”.- 1984. - С. 43).

Що ми знаємо про цю діяльність Греко-Католицької Церкви та її ієрархів? Що взагалі знаємо про цей період нашої історії? Майже нічого. Закріпилося тенденційне твердження, що українське відродження в Галичині почалось із середини 30-х років ХІХ ст. - під впливом нової української літератури, передусім І.Котляревського. Але чи так це?

Факти свідчать, що цей процес розпочався фактично одночасно обабіч кордону, що розтинав тіло України. Коли в 1775 році Катерина ІІ знищила Січ та рештки Гетьманщини і вмерли надії на збройний порятунок, у Східній Україні за справу національного відродження взялася інтелігенція, зокрема демократично настроєні літератори. І тільки вони: уніатська Церква тут уже агонізувала у ведмежих обіймах російського царизму, а очолюване не тільки не патріархом (патріархат у Росії ліквідовано в 1721 році, відновлено у 1918), а просто царським чиновником православне духовенство було в кращому разі

зденационалізоване, переважно - русифіковане, а тому далеке або вороже щодо національно-визвольних ідей. У Західній Україні цей процес започаткувало й повело греко-католицьке духовенство, причому задовго до появи тут “Енеїди”.

Історію народу закрито від нас поверховою, фрагментарною і тенденційною історією літератури. Усі суспільно значимі процеси й діячі Галичини першої половини ХІХ ст. надійно прикриті безрезультатним у цій ситуації класовим аналізом та справді великими іменами Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького й Івана Вагилевича, чудом їх появи, відчайдушністю їхнього будительства - серед повсюдного німування. А що було до них? Невже й справді “Руська трійця” - історичний випадок, а їхня діяльність - тільки початок, але не наслідок конкретно-історичних процесів?

Повторюється та ж ситуація, що й при виясненні історії унії, де все вичерпувалося балаканиною про “всенародний опір” або наглухо закривалося постатями полемістів. Між іншим, полемісти були в обох таборах. Одні щиро рятували Церкву, інші - Церкву і народ. Ми ж чомусь вивчаємо тільки перших, до того ж не вникаємо в конструктивність їхньої програми порятунку. А варто задуматися, бо вже навіть син князя К.К. Острозького став римо-католиком... Згадаймо, що й Іван Вишенський, наприклад, захищав православ'я й окреслював його перспективу з таких назадницьких, консервативних позицій, зокрема щодо освіти, що так і не знайшов підтримки у братствах. Не робимо належних висновків і з того, що колишні запальні противники унії, усвідомивши її суть, таки ставали греко-католиками...

Тому варто б відкинути стереотипи і пильніше приглянутись до того, як після 1772 року починалося українське відродження в Галичині, як і хто створював передумови для появи в нашій історії знаменитої “Руської трійці” та її послідовників. А тут чимало цікавого і повчального. Ось лише кілька штрихів.

У 1783 році відкривається україномовна греко-католицька Львівська духовна семінарія, яка стає початком і центром національного відродження в Галичині.

У 1784 році відкривається Львівський університет (“всеучилище”), у якому митрополит Ангелович домігся відкриття студій для українців їхньою мовою - із богослов'я та філософії.

У 1787 році тут відкривається “Руський науковий інститут”.

Священик Іван Могильницький засновує перше в Галичині культурно-освітнє товариство. Ми знаємо його як мовознавця, що відстоював самобутність української мови (1829), а його просвітницька діяльність так і залишилася непізнаною.

Митрополит Михайло Левицький... Його згадували часто словами «яничар», «кат української мови» і взагалі «лютий ворог українського народу». Бо ж саме він був причетний до заборони у 1837 році альманахів “Зоря” та “Русалка Дністровая”. А насправді?

Виголошений Шашкевичем на іменини цісаря у 1885 році вірш українською мовою. Його ж читанка для дітей. Лексикографічна праця Вагилевича. Літературні та мовознавчі студії Головацького... І все - уперше!

Усе це викликає захоплення і повагу до юнаків, які в глупу ніч національної деградації раптом прийшли самотужки до таких відважних, оригінальних і цінних задумів. Та ба - не за те їх хвалять.

Бо ще у 1816 році митрополит Михайло Левицький утворив “Товариство галицьких греко-католицьких священників для поширення письмами просвіти і культури серед вірних на основах християнської релігії” - із завданням видавати книжки “мовою простою, уживаною по селах”. Ще в 1817 році, а потім у 1821 і 1836 роках той же Левицький видає меморіали “в обороні державного управління і самостійності української мови”. Це він створює ще дві україномовні організації: “Просвітне товариство священників” та “Інститут для образования дякоучителей”. Це отой “кат української мови” ще в 1821 році видав пастирський лист кирилицею й українською мовою, через який поляки підняли такий скандал, аж митрополитові відгукнулося це з Риму...

А ось із розпорядження ще одного так званого “ката української мови” - ректора Львівської духовної семінарії того часу професора теології Венедикта Левицького: “Питомцям... займатися читанням рідної історії, наукою руської мови, збиранням словаря сеї мови, випрацьовуванням проповідей в рідній мові та виголошуванням їх до народу, перекладами позиточних економічних книжок або таких, які потрібні для ужитку парафіяльних шкіл”. В.Щурат, чию працю “На досвідку нової доби” ми щойно процитували, далі додає: “Почато навіть переклади на руську мову творів Томи з Кемпісу про наслідування Христа... Один з-поміж питомців (Маркіян Шашкевич) виготовив читанку для парафіяльних шкіл”.

То хто ж тепер “кати”, а хто “будителі”? Як сказав Б.Стельмах: “Отака історія рідного народу...”. Цей клерикально-національний рух зіграв особливу роль під час “весни народів” 1848 року. Саме греко-католицьке духовенство створило Головну Руську Раду та її друкований орган “Зорю Галицьку”. “Австрофільство” галичан проявилось вочевидь у тому, що якраз галицькі полки придушили польське повстання у Львові в 1848 році, допомогли урядові стабілізувати політичну ситуацію у Відні, разом з російськими військами розгромили у 1849 році повстання угорців, заслуживши в цісаря назву “тірольців Сходу”.

Те, що видається таким загадковим і контрреволюційним тепер, тоді було самозрозумілим: усяке послаблення Австрії вело до посилення в Галичині польського шовінізму, яким галичани були ситі по горло. Тому, рятуючи Австрію, вони рятували передусім себе. Не греко-католицьке духовенство викликало цей рух народу, але воно знайшло в собі мудрість і мужність очолити його. Визнавалося це навіть на Львівському соборі: “Коли 1848 року одержало селянство особисту і земельну свободу, тоді наше духовенство, як єдина інтелігенція, обняло провід у політичному і суспільному житті народу. І цим воно стало дуже важним чинником в краю. Тепер відкрились польським політикам очі. Вони побачили, що прогайнували корисний час давньої Польщі, в якій легше могли повалити нашу Церкву і народ. І тому взялися тепер доганяти гарячково, що перше занедбали” (“Діяння...” - С. 92).

Ну, що так уже “занедбали”, не можна сказати. Користуючись тим, що австрійців у краю бракувало, а інтелігентів-українців серед світських людей практично не було, поляки посіли фактично всі чиновницькі місця в державних інституціях. Це ними блоковано заходи митрополита Левицького та І.Могильницького щодо видання книг для народу. Це вони сигналізували у Відень про кожну спробу зближення галичан із національно-визвольними рухами в інших слов’янських землях, особливо - із Наддніпрянською Україною.

До речі, саме ідеєю єдності західних і східних українців були пройняті “Зоря” та “Русалка Дністровая”, як і їх творці. Звідси і дії митрополита, який прекрасно розумів, що його дозвіл на їхній вихід у світ поставить під удар, а то й просто перекреслить усі його українізаційні заходи.

Однак цитований вище автор має рацію: контратака польського шовінізму після 1848 року була такою рішучою й ефективною, що здобутки українського національного відродження, здавалось, зводяться на ніщо. Головним об’єктом репресій стала Греко-Католицька Церква. Робиться все, щоб ослабити її, зменшити вплив духовенства на народ. Особливо дошкульними були такі заходи, як оголошення аварійними старих церков, коли виснажена до краю податками і судовими процесами громада ставилась перед вибором: або власним коштом будувати нову церкву, або погодитись на будівництво костьола за рахунок дідича, що вело до латинізації, а через неї - до полонізації. Всіляко заохочувалися мішані шлюби місцевих юнаків та дівчат із активно спроваджуваною з Польщі молоддю. Наслідки, зрозуміло, були переважно такі ж. У 70-х роках було створено польську “Організацію народову”, яка через полонізацію шкіл та будівництво костьолів і каплиць навіть для кількох римо-католицьких сімей у селі діяла в тому ж напрямку. Зусиллями поляків ліквідовано греко-католицьку семінарію у Відні...

Усі ці і чимало інших заходів були безпосередньо спрямовані на ослаблення Греко-Католицької Церкви, ускладнення й обмеження її функціонування, створення умов, при яких вона була б змушена виснажливо боротися на міжконфесійному і міжнаціональному ґрунті.

Тиснули і на віруючих. Чиняться шахрайства на виборах, несправедливість щодо вчителів-українців, найрізноманітніші утиски трудящих, особливо селян.

Але не шукаймо тут класового підходу: досить українцеві стати римо-католиком чи записатися поляком, як його матеріальне становище відразу змінюється на краще - при тому ж соціальному статусі.

Однак був ще один засіб боротьби з українським відродженням і Греко-Католицькою Церквою - москвофіли. Це - найзагадковіший феномен у галицькому житті того часу.

І справді, раптом у Галичині, де буквально кожне українське слово і дія перевірялися на можливу наявність у них крамоли сепаратизму, з’являється організація, яка не тільки агітує галичан “повернутися до віри предків” - православ’я, але й переконує їх, що ніякі вони не українці, а... росіяни, що справжня їхня мова і культура - російські, а тому необхідно їм змагати до того,

щоб жити під батьківською опікою православного російського царя. І власті мовчать!..

Цікаво, правда? А загадкового нічого тут немає. Москвофільство сформувалося після 1848 року в середовищі “новоросів” з духовенства Галичини. До того православ’я тут не було - із часу прийняття унії західними єпархіями. Тому ніякої ролі ідея православ’я в національному відродженні в Галичині не відіграла.

Активізація почалася десь у 50-х роках, коли новітні “росіяни” в Галичині “зненацька” відчули себе повпредами російського царизму і Російської православної церкви. У них раптом звідкись взялися фактично необмежені фінансові можливості, вони масовими тиражами видають “язичієм” і російською мовою літературу для різних верств населення і безплатно поширюють її по цілому краю, надають матеріальну допомогу малоїмущим гімназістам і студентам, які поділяють ідеї москвофільства, а на відмовників організують політичні доноси (досить згадати провокаційну діяльність Михайла Качковського). Діяльність москвофілів суттєво ослаблювала український національно-творчий рух: русифікувалася значна частина інтелігенції, від національно-творчих процесів відривалася частина віруючих і навіть окремі парафії, переходячи на православ’я, що виразно заявляло про свій неукраїнський характер.

Уся ця діяльність надійно прикривалася перед урядом місцевим чиновництвом, суціль польським, оскільки така практика москвофілів була на руку польським шовіністам: вона ослаблювала їхнього головного противника - українську Церкву.

Ця москвофільсько-польська ідилія припинилася в 1914 році, коли в прифронтову Галичину прибули чиновники- австрійці й арештували найактивніших москвофілів, оскільки виявили, що вони не тільки поширювали інформацію, але й збирали її і передавали “куди слід”. Що австрійські чиновники були близькі до істини, стало очевидним під час російської окупації. Москвофіли стали надійними помічниками російських властей, одержали матеріальну допомогу і різні пільги, сприяли виявленню “врагов Отчества” серед українців. І коли в 1915 році нові окупанти заарештували і вивезли в Росію 15 тисяч галичан, переважно інтелігентів (серед них - 400 чоловік духовенства начолі з митрополитом Андреем Шептицьким), то діяли не наосліп. Відступаючи, російські війська кинули чимало військового спорядження і майна - нічим було вивезти. Зате знайшлося місце для москвофільських родин, які були евакуйовані вглиб Росії. Для них знайшлася матеріальна допомога, квартири, діти вчилися в гімназіях.

Названі й неназвані *польські удари та інтриги* були скеровані на знищення Греко-Католицької Церкви, але досягти повного успіху вже не могли, як не могли зупинити український національно-творчий процес у цілому. Духовні заклади, школи, гімназії, можливість вищих студій, “Просвіта”, кооперативний та потужний жіночий рух - усе це, породжене багаторічними зусиллями греко-католицького духовенства, продукувало власну, українську інтелігенцію, підводило економічну базу під національний рух, несло просвіту і

культуру в широкі маси, виводило національні змагання далеко за рамки церковного життя.

Цю справді націотворчу роль греко-католицького духовенства прекрасно усвідомлював Іван Франко, адресуючи йому в “Святовечірній казці” такі слова Русі- України:

“Ходім до пастирів народа! ” - знов сказала, // В віконця яснії попівські заглядала.

І наче той звінок вечірньою порою // Той клич її лунав, мов поклик той до бою:

“Ставайте дружно всі і згідно всі і сміло, // Бо ваших рук важке, святе чекає діло!

Ви сіль сеї землі! Як звітріє вона, // То чим поселять хліб із нового зерна?”

(Зб. “Давнє й нове”. - Львів, 1911. - С. 5).

Проте й безслідно для Греко-Католицької Церкви польська контратака не минула, і в кінці ХІХ ст., за митрополита Сембратовича, вона переживала справжню кризу, викликану як місцевими причинами, зокрема й діяльністю відомого шовініста графа Бадені, так і антиукраїнськими зусиллями польського лобі при цісарському дворі у Відні і польського кардинала графа Ледоховського в Римі.

Здолати цю кризу, вивести Церкву на рівень нових завдань, зробити її фактом уже не тільки національного відродження, але й національного державотворення, витворити з неї цілком національне, українське релігійне об'єднання - усе це судилося виконати митрополитові Андрею Шептицькому.

Особливо вражаючим було не стільки те, що з римо-католика він став греко-католиком, скільки те, що з поляка він став українцем (рід Шептицьких дав чимало відомих церковних діячів високого рангу). Це стало важливим фактором піднесення національної свідомості галичан.

Щоб належно оцінити роль митрополита Андрея Шептицького в історії нашого народу, необхідно окреслити й осмислити найголовніші напрямки його зусиль.

Його релігійно-церковна діяльність рішучого реформатора оздоровила і зміцнила Греко-Католицьку Церкву, як ніколи до того (піднесення дієцезального кліру, створення нових і реорганізація діючих духовних навчальних закладів, видавнича справа, зближення духовенства з народом, із його змаганнями на ґрунті конкретних справ, залучення талановитої, але бідної молоді до навчання і церковної та громадської діяльності...).

Його соціально-економічні заходи відповідали інтересам народу і підводили матеріальну базу під ідеологію національної консолідації та державотворення (фінансування Церквою банкової і страхової справи, створення лікарень, захоронок, притулків, пропаганда і розвиток кооперативного руху і народних промислів тощо).

Його культурно-просвітницька діяльність була скерована на піднесення моралі й духовності народу до того рівня, на якому з'являється свідомі і масова

готовність до практичної роботи у справі національного державного будівництва (широка меценатська діяльність, відчутна допомога митцям, здібній молоді, консолідація творчих сил, виховна робота через захоронки і школи, спортивні та просвітні товариства, газети, журнали і книги, масові заходи з обов'язковим поєднанням двох начал - національного і релігійного тощо).

До речі, саме в цій атмосфері формувалася світогляд майбутніх січових стрільців, і УСС - унікальне явище у світовій історії. Це була армія справжніх інтелігентів, носіїв високих ідей і благородних ідеалів. Стрільці не тільки складали справді народні, а тому невмирущі пісні. Вони витворили цілу своєрідну стрілецьку ідеологію і культуру.

Повчальним є приклад виховної системи А.Шептицького: виховувати майбутніх борців за національні ідеали не шляхом нагнітання ненависті, а шляхом формування в них високої духовності й органічного неприйняття зла.

Його політична діяльність із самого початку мала виразне українське державотворче спрямування. Її дві характерні домінанти: по перше, масовість - через залучення до активного суспільного життя всієї інтелігенції, студентської та учнівської молоді, духовенства і якомога ширших кіл населення; по-друге, вона велася у руслі австрійської законності і в парламентських формах.

Національний характер Греко-Католицької Церкви остаточно викристалізувався у викінченій формі за умов окупації Галичини новою Польщею, у міжвоєнне двадцятиліття.

Доказів цьому - безліч. Ось цитата з матеріалів злощасного Львівського собору: “За другої Польщі (в рр.. 1920-1939) ми, як могли і вміли, змагали до наших національних ідеалів, а Польща намагалася сполонізувати наш народ. Тому ми вже й на церковному полі перестали зноситися з поляками. Наша унія стала не “унія” (возз'єднання), а сепарація від місцевої римо- католицької церкви” (“Діяння...”, с. 21).

Але є ще більш переконливі свідчення - самої історії.

Після Ризького договору в 1921 році Польща одержала, крім Галичини, великі простори західноукраїнських земель із православним населенням - близько 4 мільйонів (1200 парохій). Виникла небезпека, що в умовах єдиної держави і для ефективного опору окупантам відбудеться зближення греко-католиків із православними - як на ґрунті релігійному, так і національно-визвольному. Щоб цього не допустити, розпочалася атака польських великодержавників на обидві Церкви.

Наступна акція для блокування можливої спілки українців - православних і греко-католиків - так звана Пінська унія (п'ята) у вигляді щорічних нарад єзуїтів у Пінську після 1921 року, де обговорювався хід безпосереднього переведення православних Західної України і Західної Білорусії в латинсько-польську віру.

Ось саме ця Пінська унія активно використовується зараз для звинувачення Греко-Католицької Церкви як засобу ополячення українців. Воно настільки страшне, наскільки й безпідставне. І якщо цієї фальсифікації не усвідомлюють, а тому бездумно повторюють прості віруючі (і навіть деякі

інтелігенти), то дивуватися тут нічого: дається взнаки цілковита відсутність релігійної освіти, як і релігійного виховання. Але православне духовенство мусило б знати правду і відмовитись від таких брудних способів захисту позицій Російської православної церкви серед західноукраїнських віруючих.

А правда полягає в тому, що духовні і світські владики нової Польщі сповна врахували сумний для них досвід Берестейської унії і на цей раз пішли іншим шляхом.

Передусім - ніякої прямої унії православної Церкви з Римом, як це було в Бресті і зробило Греко-Католицьку Церкву рівноправною перед Римом із польським костьолом.

По-друге, ніякої мови про збереження східного обряду, бо саме врятування обряду дало можливість Греко-Католицькій Церкві зберегти свою самобутність, а далі - стати Церквою національною, українською.

По-третє, паралізувати можливу участь Греко-Католицької Церкви в окатоличенні православних.

Вони чудово розуміли, що митрополит Шептицький та його високоосвічене і національно свідоме духовенство можуть, звичайно, схилити православних братів до спілки з Римом, але зроблять усе, щоб не допустити їх полонізації. А якраз останнє (а не окатоличення) і було метою польських шовіністів.

Тому Греко-Католицька Церква начолі з митрополитом Шептицьким була цілковито відокремлена від цієї акції, новоуніатські парафії підлягали безпосередньо польським єпископам. А, наприклад, висвячений митрополитом Шептицьким ще у вересні 1914 року на єпископа луцького (Волинь) доктор богослов'я, ректор духовної семінарії Йосиф Боцян так і не зміг потрапити до Луцька: спочатку перешкодила війна, а потім виїзд заборонили польські власті...

Греко-Католицька Церква була буквально кісткою в україножерському горлі польських шовіністів, а тому атаки на неї не припинялися.

Отака правда про "ополячування"...

І все ж українська Церква від цих ударів не слабла, а міцніла. Її підтримувала не тільки висока релігійна свідомість населення. Чітко діяла створена ще за Австрії національно-творча система на релігійній основі. Церква вже мала сили сама готувати собі духовенство - помімо польських духовних закладів. Розросталася сітка українських гімназій і видавництв, велась активна боротьба з полонізацією народної освіти, із двомовними (утраквістичними) школами, за відкриття українських шкіл. Відновлювались, реформувались і створювались нові політичні, місійні і культурно-просвітницькі структури, які охоплювали більшість українського населення (у тому числі дитячі, молодіжні, жіночі).

Ця роль української Церкви і її митрополита Шептицького не могла не враховуватись і польськими духовними та світськими властями. Зокрема, вони зробили все можливе, щоб до краю ускладнити його стосунки з Ватиканом.

Але після того, як на арену політичної боротьби вийшло молодіжне - радикальне крило Організації Українських Націоналістів (ОУН) на чолі зі Степаном Бандерою, коли загриміли постріли і від рук оунівців один за одним жертвами падали особливо активні польські шовіністи - до міністра Перацького включно, коли галицька молодь буквально сп'яніла від задоволення почуття помсти та ілюзорної ефективності політичного терору, а створена спеціально для оунівців Береза Картузька (1933-1939) своїм тюремним жахіттям зарадити не змогла, - тоді польські власті кинулись до єдиного авторитету - митрополита, щоб він вплинув на бандерівців і не допустив "війни домової".

Взагалі стосунки А.Шептицького з ОУН, особливо з бандерівцями, - тема для окремої розмови. Зараз відзначимо два безсумнівні факти: 1. ОУН була дітищем Греко-Католицької Церкви, але дітищем, якому стало затісно в рамках політики митрополита. 2. Його вплив на ОУН - на бандерівців особливо - не був абсолютним, причому розходження були не лише політичного (методи і цілі боротьби), але й релігійного характеру.

Окремої розмови потребують і стосунки А.Шептицького з нацизмом - націонал-соціалізмом. Тут особливо багато докладено зусиль, щоб виставити і Церкву, і її митрополита слугами Гітлера. Правда, очевидно, полягає в тому, що Греко-Католицька Церква, як і кожна католицька, ніколи не була служницею ніякої влади. Усі зусилля митрополита були скеровані на збереження Церкви, її структур.

Звичайно, А.Шептицький змушений був рахуватися з тим, якою страшною, сліпою у своєму фанатизмі силою був нацизм. І якщо окупаційний режим у Галичині не йде ні в яке порівняння з нацистськими звірствами у Східній Україні, у Білорусії чи в Росії, то пояснення цьому слід шукати не лише в сентиментах колишнього австрійського єфрейтора і його поплічників, а передусім у гнучкій і далекоглядній політиці митрополита.

Своєю чергою, нацисти теж змушені були рахуватися з ним, бо розуміли, яку силу він уособлює. Найкращим доказом справжнього характеру стосунків митрополита з нацизмом є те, що він мав високий авторитет у народі до самої смерті, а добра пам'ять про нього збереглася серед людей і досі.

7. Юрій Мулик-Луцик. Берестейська Унія в її передісторії і початках історії.

1) Передісторія Берестейської Унії.

Тим першим православним ієрархом, який найбільше заслужився для справи оборони Української Церкви перед утиском її польською владою (яка далі вважала, що православних українців і білорусів "зобов'язувала" Флорентійська Унія) був митрополит Київський і Галицький Йосиф II Солтан